

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Климкевич Роксолана Андріївна,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету
внутрішніх справ

У статті здійснено порівняльний аналіз відповідності кримінального процесуального законодавства України законодавству Європейського Союзу.

Основним актом ЄС у сфері кримінального процесу є директива, під якою варто розуміти законодавчий акт, який зобов'язує держави-члени ЄС ужити заходів для досягнення цілей, зазначених у директиві. Зауважено, що хоча норми директиви не є обов'язковими для України, однак їх впровадження є надзвичайно важливим для України у контексті європейської інтеграції.

Досліджено регламентацію окремих процесуальних прав учасників кримінального провадження в кримінальному процесуальному законодавстві України щодо їх відповідності до стандартів, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві ЄС. Проаналізовано рівень гармонізації права на переклад, права на отримання інформації у кримінальному провадженні, процесуальних прав неповнолітніх, презумпції невинуватості та права потерпілих. Також проаналізовано і диференціацію законодавства України та ЄС в вищезазначених сферах.

Автор висловлює пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства у контексті його зближення із законодавством ЄС. Зокрема, пропонується регламентувати право на переклад окремою статтею КПК із покращенням та оновленням цього інституту: встановленням змісту права на переклад, визначенням критеріїв якості перекладу, кваліфікаційних вимог щодо перекладача та документи, котрі підтверджують його кваліфікацію.

Окрім цього, заслуговує уваги пропозиція автора щодо створення в Україні конфіденційної служби підтримки потерпілих, яка повинна функціонувати на безкоштовній основі та діяти в інтересах потерпілих. Основним завданням таких служб має бути забезпечення надання інформації про хід провадження; психологічної підтримки; притулку та консультацій.

Ключові слова: європейська інтеграція, кримінальне процесуальне законодавство, зближення законодавства, директива.

Klymkevych Roksolana. Criminal procedural legislation of Ukraine and EU: comparative legal aspect

The comparative analysis of the compliance of the Ukrainian criminal procedural legislation with the legislation of the European Union is conducted in the article.

The main EU act in the field of criminal procedure is a directive, which should be understood as a legislative act that obliges EU member states to take measures to achieve the goals specified in the directive. It is noted that although the norms of the directive are not compulsory for Ukraine, their implementation is extremely important for Ukraine in the context of European integration.

The regulation of certain procedural rights of criminal proceedings participants in the criminal procedural legislation of Ukraine has been studied in terms of their compliance with the standards envisaged in the criminal procedural legislation of the EU. The level of harmonization of the right to translation, the right to information in criminal proceedings, the procedural rights of minors, the presumption of innocence and the rights of victims was analyzed. The differentiation of the legislation of Ukraine and the EU in the above-mentioned areas was also analyzed.

The author expresses the proposals for improving domestic criminal procedural legislation in the context of its convergence with EU legislation. In particular, it is proposed to regulate the right to translation by a separate article of the Criminal Procedural Code of Ukraine with the improvement and updating of this institution: establishing the content of the right to translation, defining the criteria of translation quality, qualification requirements for the translator and documents confirming his qualifications.

Besides, the author's proposal to create a confidential support service for victims in Ukraine, which should function on a free basis and act in the interests of victims, is worth attention. The main task of such services should be to provide information about the progress of proceedings; psychological support; shelter and counseling.

Key words: *European integration, criminal procedural legislation, harmonization of legislation, directive.*

Обраний Україною шлях європейської інтеграції – це широке концептуальне бачення, яке не обмежується лише географічним поняттям. Перш за все, це вибір шляху розвитку у напрямку європейської демократичної моделі, реалізація якої покликана сприяти прогресу у всіх сферах суспільного життя. Вирішення цього питання вимагає від нашої держави рішучих кроків щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС). Проблема адаптації кримінального процесуального законодавства України до законодавства Європейського Союзу порівняно нова для науки кримінального процесу, що зумовлює актуальність даної теми. Актуалізують дану тематику те, що Україна великою ціною виборює не лише власну незалежність, а і свій вибір на шляху до членства у ЄС.

Новий етап адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері кримінального процесу розпочався із прийняттям Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. (далі – Угода про асоціацію з ЄС) [1].

Про важливість цієї Угоди неодноразово наголошували, зокрема, науковці. Приміром, О.Г. Шило зазначає, що вона «нарешті створила підґрунтя для подальших стратегічних реформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя, що в сукупності забезпечать утвердження і визнання у державі європейських цінностей поваги до прав людини і основоположних свобод, демократії, верховенства права» [2, с. 109–110].

Одним із зобов'язань України, закріплених у Преамбулі до Угоди про асоціацію з ЄС, є поступова адаптація законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та ефективне її виконання. Рівень забезпечення прав людини під час кримінального провадження та дотримання демократичних ідей у державі знаходяться у прямому взаємозв'язку з якістю національного кримінального процесуального законодавства. Невідповідність його європейським стандартам може викликати численні обмеження або порушення прав особи під час кримінального провадження.

Одним із основних актів ЄС у сфері кримінального процесу є директива. Директива Європейського Союзу (European Union Directive) – це законодавчий акт, який зобов'язує держави-члени ЄС ужити заходів для досягнення цілей, зазначених у директиві [3, с. 18]. Можна виокремити понад десять директив Європейського Парламенту та Ради ЄС у сфері кримінального процесу, яку встановлюють гармонізовані права учасників кримінального провадження (зокрема, Директива про право на переклад у кримінальному процесі № 2010/64/ЄС від 20.10.2010 [4]; Директива про право на отримання інформації в кримінальному провадженні № 2012/13/ЄС від 22.05.2012 [5]; Про процесуальні гарантії для неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні 2016/800 від 11.05.2016 [6] та інші).

Зрозуміло, що імплементація норм директив Європейського Союзу не є обов'язковими для України. Однак на доцільність та важливість їх впровадження згадували у своїх наукових працях чимало вчених-процесуалістів. В.В. Рогальська з цього приводу зазначає, що «вивчення

досвіду держав-членів ЄС щодо побудови загальної кримінально-правової політики, зокрема в галузі кримінального судочинства, для нас не є обов'язковим, оскільки Україна не є членом ЄС, але, на нашу думку, є вельми важливим, адже має на меті визначення орієнтирів реформування національного законодавства в частині реалізації права на справедливий суд» [7, с. 267].

У зв'язку із цим виникає необхідність проаналізувати стан українського кримінального процесуального законодавства на його відповідність європейському законодавству, виявити ознаки гармонізації (зближення) та диференціації кримінального процесуального законодавства України та ЄС.

На підставі системного аналізу кримінального процесуального законодавства України та ЄС можна дійти висновку, що основним напрямком зближення їх законодавства є гармонізація *законодавства, що регулює права учасників кримінального провадження*. У цьому аспекті можна виокремити такі гармонізовані частини кримінального процесуального законодавства України до європейських актів:

1) право на переклад. У КПК України закріплені права та гарантії особи у цьому аспекті, що відповідають нормам Директиви № 2010/64/ЄС про право на переклад у кримінальному провадженні а саме:

– повідомлення особі про підозру повинно здійснюватися мовою, яку особа достатньо розуміє для усвідомлення суті підозри;

– право осіб виступати в суді рідною мовою, якщо вони не володіють або недостатньо володіють мовою судочинства;

– право осіб користуватися послугами перекладача у кримінальному провадженні;

– переклад кінцевих судових процесуальних документів рідною мовою осіб, які не володіють або недостатньо володіють мовою судочинства;

2) право на отримання інформації. Щодо права на отримання інформації, то український законодавець передбачив таку регламентацію цього права, яка кореспондує положенням Директиви № 2012/13/ЄС про право на отримання інформації в кримінальному провадженні: право особи знати, у вчиненні якого кримінального правопо-

рушення її підозрюють, обвинувачують; право особи бути чітко і своєчасно повідомленою про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення: право негайно бути повідомленою про підстави затримання, а також окремі процесуальні права (право мати захисника та інші); право особи на доступ до доказів.

У цьому аспекті українське законодавство відповідає європейському, оскільки норми Директиви про інформацію передбачають вручення підозрюваному, обвинуваченому так званої «декларації прав». КПК України передбачає аналогічний інститут вручення письмового документа із зазначенням у ньому процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених, який іменується «пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного (обвинуваченого)».

Проводячи паралель між правами, про які інформуються підозрювані, обвинувачені відповідно до українського кримінального процесуального законодавства, та тими правами, про які повинні інформуватися ці особи відповідно до Директиви про інформацію, варто зауважити, що перелік прав, про які інформуються підозрювані, обвинувачені, за КПК України значно ширший та, окрім прав, передбачених Директивою, також містить право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, право заявляти відводи, право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та інші;

3) процесуальні права неповнолітніх у кримінальному провадженні. Щодо процесуальних прав неповнолітніх, то у КПК України міститься глава 38, яка регламентує кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Водночас окремі процесуальні права неповнолітніх зазначені й в інших главах кодексу.

У КПК України юридично відображені такі процесуальні права неповнолітніх, які узгоджуються із Директивою № 2016/800/ЄС про процесуальні гарантії для неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні:

– право неповнолітнього на отримання інформації. Попри те, що у КПК України це право не виокремлено окремою статтею чи нормою, вважаємо, що п. 1 ч. 1 ст. 56,

який передбачає право підозрюваного бути повідомленим про його процесуальні права, поширює свою дію і на неповнолітніх підозрюваних;

- право неповнолітнього мати законного представника;

- право неповнолітнього на захисника.

Окрім того, порівнюючи право неповнолітнього захисника до аналогічного, закріпленого у Директиві про неповнолітніх, слід зауважити, що український законодавець у цьому аспекті більш прогресивний. Адже на європейському рівні передбачений перелік випадків обов'язкового залучення захисника для неповнолітніх (під час окремих слідчих дій, позбавлення свободи). Натомість українське кримінальне процесуальне законодавство передбачає обов'язкове залучення захисника для неповнолітньої особи з моменту встановлення факту її неповноліття (п. 1 ч. 3 ст. 52 КПК України);

- право на індивідуальну правову оцінку неповнолітнього. Зокрема, у Директиві про неповнолітніх є норма про індивідуальну правову оцінку неповнолітніх. Із огляду на системне тлумачення КПК України можна зробити висновок про те, що і схожі положення закріплені у статті 485 КПК «Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх». Однак наш законодавець не виокремлює ці обставини як спеціальне право неповнолітнього, що, на наш погляд, варто було б зробити [8, с. 83];

- право неповнолітнього на захист його приватного життя. Незважаючи на те, що це право прямо не виокремлено у нормах КПК України, законодавець передбачає можливість здійснення закритого судового засідання, якщо обвинувачений є неповнолітнім. Ця норма КПК відповідає ст. 14 Директиви про неповнолітніх, яка передбачає, що держави-члени ЄС повинні або передбачити, що судові засідання за участю неповнолітніх зазвичай повинні проводитися за відсутності публіки, або дозволити судам приймати рішення про проведення таких слухань за відсутності публіки;

4) презумпція невинуватості. Щодо презумпції невинуватості, то вона отримує своє законодавче закріплення у ст. 17 КПК України «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини». Осно-

вні елементи законодавчої регламентації цієї засади відповідають положенням Директиви № 2016/343/ЄС про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства від 09.03.2016:

- формула презумпції невинуватості (особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути кримінально покарана, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набув законної сили);

- тягар доказування лежить на стороні обвинувачення;

- усі сумніви повинні тлумачитися на користь особи.

Окрім цього, Директива про презумпцію невинуватості є комплексною та, окрім презумпції невинуватості, передбачає право особи зберігати мовчання щодо кримінального правопорушення, у якому особа підозрюється чи обвинувачується, а також свободу від самовикриття. Щодо цього права, то українське законодавство відповідає європейському, адже у ст. 18 КПК України передбачено свободу від самовикриття та право не свідчити проти своїх близьких родичів чи членів сім'ї;

5) захист прав потерпілих. Щодо захисту прав потерпілих осіб, то в КПК України регламентований широкий перелік процесуальних прав потерпілих для його участі у кримінальному провадженні, які відповідають нормам Директиви № 2012/29/ЄС про потерпілих: бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим КПК України; знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; на відшкодування завданої

кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом, та інші важливі процесуальні права під час досудового розслідування та судового розгляду.

Незважаючи на гармонізаційні ознаки кримінального процесуального законодавства України та ЄС, можна виділити і диференціацію законодавства.

1. Диференціація законодавства, що регулює права учасників кримінального провадження.

Право на переклад. На перший погляд, право на переклад у кримінальному провадженні в Україні достатньо регламентоване та відповідає європейський стандартам.

Однак, ураховуючи норми директиви, право на переклад в Україні отримало дещо звужену регламентацію. Адже в КПК України немає вимоги про те, що держава зобов'язана забезпечити достатню кваліфікацію залучених письмових та усних перекладачів з метою надання правильного письмового та усного перекладу. Тим паче, що в Україні відсутні вимоги до кваліфікації перекладача, а також можливість перевірки його кваліфікації.

Окрім цього, слід зауважити, що український законодавець не виокремлює таке право в окрему статтю, а розглядає його крізь призму засад кримінального провадження (ст. 29 КПК України «Мова, якою здійснюється судочинство»). Окрім того, право осіб користуватися рідною мовою під час кримінального провадження, а також обов'язок держави забезпечити залучення перекладача на безоплатній основі закріплено і в п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України. Процесуальний статус перекладача визначений у ст. 68 КПК.

Тому видається доцільним право на переклад регламентувати окремою статтею КПК із покращенням та оновленням цього інституту: встановленням змісту права на переклад, визначенням критеріїв якості перекладу, кваліфікаційних вимог щодо перекладача та документи, котрі підтверджують його кваліфікацію.

Право на отримання інформації. Незважаючи на те, що законодавче закріплення права на отримання інформації в кримінальному провадженні загалом відповідає європейським мінімальним стандартам, в КПК України все-таки наявні певні недоліки правового регулювання цього

права. Йдеться про відсутність нормативної вимоги щодо інформування особи про її права при затриманні на підставі ухвали слідчого судді (ст. 191 КПК) [9]. Для забезпечення комплексної регламентації цього права видається необхідним доповнити цю статтю КПК України та закріпити норму про інформування про права особи і за такого виду затримання.

Процесуальні права неповнолітніх. У нормах Директиви ЄС про неповнолітніх є обов'язкова норма про аудіовізуальний запис допиту неповнолітнього, який здійснюється органами досудового розслідування у кримінальному провадженні. У КПК України є норма про те, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис (ч. 5 ст. 224 КПК України). Тобто український законодавець передбачив факультативний запис допиту особи. У цьому аспекті для забезпечення найкращих інтересів дитини, вважаємо, необхідно передбачити диференційований підхід щодо допиту неповнолітнього, встановивши імперативну вимогу про аудіовізуальний запис допиту.

Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню запропонував певні стандарти допитів, одним із яких є обов'язкове здійснення електронних записав допитів, проведених правоохоронними органами. Комітет вважає, що це є важливою додатковою гарантією запобігання жорсткому поводженню із затриманими та зауважує, що кількість країн, де розглядається запровадження такої практики, наразі зростає [10].

Окрім цього, така вимога щодо обов'язкового електронного фіксування допиту відповідає концепції процесуального інтерв'ю, основною метою якого є отримати точну та надійну інформацію¹. Електронний запис

¹ Від англ. – investigative interview – спеціальна методика опитування осіб (свідків, потерпілих, обвинувачених), яка характеризується відсутністю примусу та наявністю відкритих питань, які покращують комунікацію та обмін інформацією. Застосовується у низці зарубіжних держав та нещодавно почала застосовуватися в Україні (протягом останнього року почало застосовуватися окремими детективами Національного Антикорупційного бюро та слідчими слідчих відділів розслідування особливо тяжких злочинів слідчого управління Головного управління Національної поліції України у Львівській та Дніпропетровській області).

процесуального інтерв'ю може допомогти правоохоронним органам досягти вказаних цілей, надаючи беззаперечний доказ того, що саме відбувалося під час такої взаємодії між поліцією та громадянами [11, с. 323].

Принцип презумпції невинуватості. Незважаючи на те, що більшість елементів презумпції невинуватості регламентовані у КПК України, все-таки певні ознаки диференціації можна виокремити.

Найперше принцип презумпції невинуватості несумісний із публічними висловлюваннями органів державної влади щодо винуватості особи. Однак у КПК України відсутня норма про те, що держава зобов'язана вжити заходів для того, щоби забезпечити відсутність публічних заяв від органів державної влади, а також процесуальних документів, окрім тих, які встановлюють винуватість особи, до поки підозрюваний чи обвинувачений не буде визнаний винним відповідно до закону.

На цю проблематику вказували і науковці в царині кримінального процесу. Зокрема, Т. Фулей зазначає, що публічні висловлювання про винуватість до завершення суду, а інколи – навіть і до пред'явлення офіційного обвинувачення, а також висловлювання у ЗМІ думок і аргументів про винуватість особи є неприйнятними. Очевидно, що слідчий або прокурор можуть на суб'єктивному (внутрішньому) рівні бути переконані у наявності вини обвинуваченої особи, і їхнє внутрішнє переконання не спростовує презумпції невинуватості [12, с. 47].

На аналогічну проблематику вказував у своїх рішеннях і ЄСПЛ, констатуючи найбільш часті випадки порушення принципу презумпції невинуватості. Одним із таких випадків є проголошення публічних заяв прокурорами, представниками державних органів влади про винуватість особи ще до закінчення кримінального процесу. Неодноразово можна спостерігати такі ситуації по телебаченню, коли державні чи політичні діячі на початкових стадіях кримінального провадження стверджують про винуватість особи та про неминуче покарання. Яскравим прикладом, який ілюструє зазначене порушення, є справа «Шагін проти України» [13], у якій особа скаржилася, що заяви про його вину, зро-

блені в засобах масової інформації посадовими особами державних органів до того, як його було засуджено судом, вплинули на громадську думку та наперед визначили результат вирішення справи.

Захист прав потерпілих. Як уже зазначено, більшість процесуальних прав потерпілих у кримінальному провадженні відповідають нормам європейських актів. Утім, у Директиві про потерпілих міститься положення, що передбачає захист від повторної віктимізації. Мовиться про ст. 8 розділу 2 Директиви, яка передбачає створення конфіденційної служби підтримки потерпілих, яка функціонує на безкоштовній основі та діє в інтересах потерпілих до, під час і навіть деякий час після закінчення кримінального провадження.

У зв'язку із цим доцільно передбачити створення в Україні конфіденційної служби підтримки потерпілих, яка функціонує на безкоштовній основі та діє в інтересах потерпілих до, під час і навіть деякий час після закінчення кримінального провадження.

Основним завданням таких служб має бути забезпечення надання:

- інформації та консультацій з приводу одержання потерпілим відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, і підготовка потерпілих до участі у судовому засіданні;
- інформації про хід провадження або скерування до необхідних спеціалістів чи служб підтримки потерпілих;
- психологічної підтримки;
- консультацій щодо фінансових та інших практичних питань;
- притулку чи тимчасового житла з метою забезпечення їхньої безпеки чи задля уникнення залякування потерпілих.

Сьогодні таких служб підтримки потерпілих на національному рівні немає. Окреслений обов'язок виконують громадські організації. Очевидно, що такі ініціативи громадських організацій чи державна гаряча лінія не можуть замінити повноцінних центрів надання допомоги потерпілим. В умовах актуалізації проблем торгівлі людьми, незаконної міграції, домашнього насильства створення таких центрів служби підтримки є необхідним кроком нашого законодавця на шляху до апроксимації українського законодавства

до європейського в контексті забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Саме тому було б доцільно внести відповідні зміни у кримінальне процесуальне законодавство, впровадити принцип захисту від повторної віктимізації та представити механізм його реалізації.

Таким чином, головним напрямком зближення кримінального процесуального законодавства України та Європейського Союзу є гармонізація законодавства, що

регулює права учасників кримінального провадження.

На основі порівняльного дослідження можна констатувати, що у кримінальному процесуальному законодавстві України наявні ознаки як гармонізації, так і диференціації з кримінальним процесуальним законодавством ЄС. Однак у цілому кримінальне процесуальне законодавство України відповідає стандартам, встановленим у кримінальному процесуальному законодавстві ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 07.09.2022).

2. Шило О.Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2(85). 2016. С. 109–122.

3. Bailey A. R. *The EU Directive Handbook: Understanding the European Union Compliance Process and What it Means to You*. CRC Press, 1997. 216 p.

4. Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. *OJ L 280*. 26.10.2010. P. 1–7.

5. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. *OJ L 142*. 1.6.2012. P. 1–10.

6. Directive 2016/800/EU of the European Parliament and of the Council of the 11 May 2016 on the procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings (21.5.2016). *OJ L 132/1*.

7. Рогальська В.В. Регламентация та реалізація права на інформування осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, в контексті забезпечення справедливого судочинства: окремі аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23). Том 3. С. 266–270.

8. Климкевич Р.А. Захист прав неповнолітніх у кримінальному процесуальному законодавстві Європейського Союзу. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми* : матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозиуму, 12-13 квітня 2019 р. Івано-Франківськ, 2019. С. 81–84.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

10. Розвиток стандартів КЗК щодо тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК). URL: <https://rm.coe.int/16806cd1ec>.

11. Белоусов Ю., Броневицька О., Деркач С. та ін. Розкажи мені, що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. Київ : Процесуальне інтерв'ю в Україні. 2020. 223 с.

12. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1(1). С. 39–53.

13. *Case of Shagin v. Ukraine* (Application № 20437/05)). Judgment European Court of Human Rights (Fifth Section), 10 December 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-9611296112> (Last accessed: 29. 07.2019).